

УДК 37.034

Короленко Віктор Леонтійович, кандидат педагогічних наук, викладач
Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

viktor73@mail.ru , +380671286254

СІМ'Я І ЇЇ ВПЛИВ НА МОРАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ ДИТИНИ

СЕМЬЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА МОРАЛЬНОЕ ФОРМИРОВАНИЕ РЕБЕНКА

FAMILY AND ITS INFLUENCE ON MORAL FORMING OF CHILD

***Анотація.** У статті проаналізовано шляхи вирішення проблеми морального формування дитини за допомогою взаємодії сім'ї і школи. Схарактеризовано педагогічний і психологічний вплив під час виховного процесу. Проведений аналіз досвіду сумісної виховної роботи учителів і батьків, виявлені ефективні прийоми і методи виховання. Вказується на важливість уміння учителів використовувати свій досвід у виховному процесі.*

***Ключові слова:** мораль, знання, поведінка, цінність, виховання.*

***Аннотация.** В статье проанализированы пути решения проблемы морального формирования ребенка с помощью взаимодействия семьи и школы. Охарактеризовано педагогическое и психологическое влияние во время воспитательного процесса. Проведен анализ опыта совместимой воспитательной работы учителей и родителей, обнаружены эффективные приемы и методы воспитания. Указывается на важность умения учителей использовать свой опыт в воспитательном процессе.*

***Ключевые слова:** мораль, знание, поведение, ценность, воспитание.*

***Annotation.** In the article the ways of decision of problem of the moral forming of child are analysed by co-operation of family and school. Pedagogical and psychological influence is described during an educator process. The analysis of experience of compatible educator work of teachers and parents is conducted, found out effective receptions and methods of education. Specified on importance of ability of teachers to use the experience in an educator process.*

***Key words:** moral, knowledge, conduct, value, education.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміни тенденцій у системі виховання в Україні спричинені динамікою і закономірностями

суспільства сприяють зростанню вимог до морального формування підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Наукові підходи щодо питання дітей стали предметом дослідження багатьох науковців С. Голода, С. Гончаренка, О. Докукіної, М. Земської, Б. Ковбаса, О. Кононко, Т. Кравченко, та ін.

Метою статті є освітлення і аналіз провідних педагогічних ідей, які складають основу морального виховання дітей шкільного віку. **Завданням** даної статті є підвищення ефективності процесу морального виховання дітей шкільного віку з допомогою використання різних діяльних педагогічних підходів.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. У працях указаних вище науковців моральне формування дітей шкільного віку не знайшло свого належного узгодження в системі виховних проблем. Аналіз сучасної наукової літератури засвідчив, що проблема морального формування дітей розглядалась недостатньо, тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу.

Виховання дітей в нашій країні є одним із завдань державної важливості. Діти виховуються в дошкільних установах, школах, позашкільних організаціях і установах, але першими вихователями є батьки. Українська сім'я - це первинний колектив українського суспільства, його члени тісно зв'язані між собою родинними зв'язками і загальними інтересами.

Батько і мати виховують дітей не лише словом, переконанням, але і особистим прикладом, своєю поведінкою. Особливо сильна виховна дія

батьків на дітей в період, коли вони лише починають взаємодіяти з оточуючими і пізнавати навколишній світ.

Більшість сучасних батьків, приділяють вихованню дітей багато часу і уваги. Необхідною умовою для виховання дітей в сім'ї є злагодженість і організованість родинних стосунків. Якщо стосунки між батьками засновані на відчутті кохання і взаємної пошани, у дітей виробляється і розвивається відчуття товариської взаємодопомоги. Вони привчаються поєднувати особисті інтереси з інтересами інших членів сім'ї, а згодом і з інтересами суспільства.

Високий рівень моральної сформованості батьків сприятиме ефективності виховання дітей в сім'ї. Якщо батьки прагнуть виховати у дітей моральні якості, а самі не володіють такими якостями, їх виховна робота не дасть очікуваних результатів. Необхідно здійснювати постійний контроль батьків за особистою поведінкою, враховувати, що звичайна розмова, яку вони ведуть у присутності дітей, впливає на моральний розвиток дітей.

Досліджуючи поняття сім'я М. Лукашевич виділяє три основних етапи її історичного розвитку: "сім'я у дохристиянському суспільстві (з домінацією парної сім'ї, пізніх шлюбів, великою кількістю самотніх людей); сім'я в християнському суспільстві (з великим впливом церкви на сімейне життя і шлюб, заборонаю шлюбів між кровними родичами, з добровільним вступом до шлюбу, практичною неможливістю розлучень, заборонаю абортів тощо); сім'я в індустріальному суспільстві (з початком промислової революції наприкінці XVIII ст. відбувається перша революція в сімейному житті: зниження віку вступу до шлюбу, збільшення народжуваності, значне поширення жіночої праці, дозвіл розлучень за судовим рішенням і т. ін.)" [10, с. 197].

Продуктивним уявляється положення С. Гончаренка, що "сім'я здійснює виховний вплив на дитину з перших днів народження". "Засоби

догляду й годування, загальний режим формують у дитини перші звички, від яких залежить подальша її поведінка. Завдання батьків полягає в розвитку мислення й мови дітей, активності й витримки, самостійності в різних проявах життєдіяльності, прищепленні навичок самообслуговування тощо. У шкільному віці, коли основним змістом дитячого життя стає навчальна діяльність і формується характер, важливо, щоб родина підтримувала тісний зв'язок зі школою, заохочувала дітей до посиленої праці й участі в громадській роботі, привчала їх до чіткого режиму дня. В підлітковому та юнацькому віці першочергового значення набуває формування в молоді світогляду, рис характеру. Завдання батьків - допомагати дітям виробити твердий характер, розумно розширюючи права й самостійність, підвищуючи їхню роль у житті домашньому і шкільному, в обранні майбутньої професії тощо". Дослідник вважає, що "сімейне виховання - одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту. Головне завдання сімейного виховання - підготовка дітей до життя в існуючих соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для нормального формування особистості в умовах родини" [4, с. 306].

Проведене нами дослідження свідчить, що необхідно виділити головні фактори, які впливають на моральне формування дитини в сім'ї:

- склад сім'ї (структура сім'ї як єдності функціонування її членів);
- позицію дитини в сім'ї - її ролі в сім'ї, які можуть за зовнішньої схожості (життя в сім'ї), бути різними. Досвід єдиної дитини в повній сім'ї відрізняється від досвіду дитини, яка є водночас старшою стосовно брата і молодшою стосовно сестри;
- основних (реальних) вихователів, тобто тих членів сім'ї, які справляють найбільший вплив на неї завдяки основному догляду, й тих, хто є для дитини найбільшим авторитетом, на кого вона найбільшою мірою хоче бути схожою;

- стиль виховання – може розглядатися як домінуючий стиль основного вихователя (наприклад, матері), допоміжних вихователів (батька, бабусі, дідуся, тощо);

- власне особистісний, моральний і творчий потенціал сім'ї. Сюди залічують усю сукупність позитивних якостей дорослих членів сім'ї - моральних, вольових, емоційних, інтелектуальних, культурних, пізнавальних і творчих особливостей [2; 3; 5; 12].

Важлива роль у процесі морального формування дитини належить сімейному вихованню та стилю його реалізації. На думку Б. Ковбаса сімейне виховання - цілеспрямоване прищеплення дітям різнобічних особистісних інтегративних якостей задля підготовки їх до життя [7, с. 19], що “активізує процес опанування дитиною суспільно необхідних нормативів поведінки, справляє значний вплив на її спроможність сприймати стихійні впливи навколишнього середовища, стимулює засвоєння позитивного прикладу” [11, с. 321], сприяє формуванню моральних цінностей, орієнтації, потреби, інтересів, звичок, поведінки, якостей та здібностей дитини, необхідних для поступового засвоєння нею моделі поведінки дорослої людини [14, с. 14].

Звертаючись до дослідження І. Сіданіч, звернемо увагу на її переконання, що: “сім'я існує в системі історичних, соціально-економічних, політичних, правових, моральних, національних, культурних взаємовідносин, є специфічною комунікативною спільнотою і особливим життєвим світом, має своєю універсальною характеристикою культурну визначеність. Сім'я опосередковує вплив конкретного соціуму, виступаючи головною ланкою, що з'єднує людину із суспільством. Існуючі в суспільстві моральні норми та зразки, задають визначені еталони уявлень про культуру взаємодії з соціумом через сімейне виховання в системі культури міжособистісних взаємин” [13, с. 89].

На нашу думку важливим є твердження М. Земської, що сім'я як соціальна мікроструктура створює свою модель повсякденного життя [6]. Продовжуючи думки М. Земської, І. Сіданіч вважає, що дослідниця “застосовує еволюційно-діалектичний підхід до сім'ї, заснований на аналізі головних етапів розвитку особистості і сім'ї. Переконаливою є думка, що особливості функціонування сім'ї потрібно розглядати залежно від того, до якої вікової категорії належать діти і на якій стадії виховання вони перебувають (дошкільний, шкільний, підлітковий періоди). Саме позиція батьків у взаєминах з дитиною є визначальною для стилю виховання, добору виховних засобів і прийомів, ефективність яких залежить від характеру спілкування дітей і батьків, емоційної взаємодії їх” [13, с. 35].

У свою чергу О. Кононко, відзначає, що структура і кількісний склад сім'ї “не є визначальними параметрами для нормального соціального й емоційного розвитку дитини. Сім'я, в якій росте одна дитина, неповна і багатодітна сім'ї мають свою специфіку й особливості впливу на найменшого члена сім'ї. Провідним чинником впливу сім'ї на дитину є її якісні характеристики - гармонійність взаємин між членами сім'ї, позитивний психологічний клімат, пріоритет духовно-моральних цінностей” [8, с. 138-141].

Близькою за сутністю до приведених вище характеристик сім'ї є концепція С. Голода, що спирається на гуманістичний підхід і наголошує на необхідності індивідуально-особистісної складової сімейного колективу. Дослідник вважає сім'ю сукупністю індивідів, поєднаних хоча б одним з трьох видів відносин: кровного родичівства, породження та якості [3].

На думку С. Голода переважання одного з видів відносин зумовлює конструювання того чи того типу сім'ї на певному етапі історичного розвитку:

- 1) патріархального – традиційного (кровно-родичівські відносини);
- 2) дітоцентристського – сучасного (дітонародження).
- 3) подружнього – постсучасного (якість, особистісна взаємодія) [3, с. 5].

Аналіз праць А. Антонова та В. Медкова проведений Т. Кравченко, свідчить, що сім'я - це заснована на загальносімейній діяльності спільність людей, пов'язаних узами подружності - батьківства - родичівства, яка відтворює населення, забезпечує спадковість сімейних поколінь, а також здійснює соціалізацію дітей і підтримує життєдіяльність членів сім'ї. За такого підходу завважаються всі етапи існування сім'ї, а також її найважливіші функції щодо формування та розвитку дитини, забезпечення її соціалізації. Відношення “подружність - батьківство - родичівство”, запропоноване цими дослідниками, передбачає певне утворення, сталість якого зумовлена зазначеними характеристиками, внутрішніми сімейними зв'язками. В ієрархії функцій сім'ї та за “інтегральним показником сімейного способу життя”, на їхню думку, провідне місце посідає дітонародження (“потреба в дітях”), що доповнюється вихованням дітей [9].

Так, у своїх дослідженнях О. Смірнова і М. Бикова, зазначають головну роль сім'ї у моральному вихованні дитини, наголошуючи, що зростаюча особистість набуває перші знання про навколишній світ - елементарні моральні правила поведінки в суспільстві, норми соціальних відносин. Завдяки батькам дитина набуває вміння орієнтуватися у суспільстві, засвоює навички спілкування з людьми різних вікових категорій і соціальних прошарків. Дослідниці вважають сімейне виховання базовим, що сприяє долученню підростаючої особистості до активних соціальних стосунків з оточуючими [14, с. 13].

Відповідно О. Білюк наголошує важливість сімейного, родинного виховання і стверджує, що “національна система виховання ґрунтується на

засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості. Вона охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь, а також постійну і систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських навчально-виховних закладів, осередків” [1, с. 68].

Висновки та перспективи подальшого розгляду. Отже, моральному вихованню повинні сприяти не тільки окремі заходи після уроків і навчальний процес, а й активна участь в цьому сім'ї. Адже тісний зв'язок школи і сім'ї допомагає моральному розвитку учнів, стимулює їх до активності, а також підтримує в них мотивацію до самостійного оволодіння моральними знаннями і навичками.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку пов'язані з поглибленим аналізом методів і форм морального виховання та обґрунтуванням результатів досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білюк О. Г. Формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата педагогічних наук : 13.00.07 / Олена Геннадіївна Білюк. - М., 2014. - 271 с.
2. Битинас Б. П. Структура процесса воспитания : (методол. аспект) / Б. П. Битинас. - Каунас : Швиеса, 1984. – 190 с.
3. Голод С. И. Состояние и перспективы развития семьи / С. И. Голод, А. А. Клецин. - СПб.: Питер, 1995. - 273 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Докукина Е. М. Взаимодействие семьи и школы в формировании нравственных основ поведения младших школьников : дис.

- канд.пед.наук : 13.00.01 / Докукина Елена Михайловна. - К., 1993. - 134 с.
6. Земська М. Семья и личность (Пер. с польск. Л. В. Васильева; Общ. ред. М. К. Мацковского.) / М. Земська - М. : Прогресс, 1986. - 134 с.
 7. Ковбас Б. Родинна педагогіка: у 3 т. / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ: Плай. - Т.1 : Основи родинних взаємовідносин, 2002. - 288 с.
 8. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навч. посіб. для вищ. навч. закладів. / О. Л. Кононко - К. : Освіта, 1998. - 255 с.
 9. Кравченко Т. В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук : 13.00.07 / Тамара Володимирівна Кравченко. - К., 2010. - 464 с.
 10. Подласый И. П. Педагогика начальной школы : Учеб. пособие для студ. пед. колледжей / И. П. Подласый. - М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. - 400 с.
 11. Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / [редкол. В. В. Давыдов (гл.ред. и др.)]. - М. : Большая Российская энциклопедия. - Т.2: М - Я, 1998 - 1999. – 670 с.
 12. Савка В. І. Сім'я та соціум : проблеми взаємодії / В. І. Савка, Н. А. Уманець : [монографія]. – Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2008. - 177, [1] с.
 13. Сіданіч І. Л. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата педагогічних наук : 13.00.07 / Ірина Леонідівна Сіданіч. – К., 2004. – 186 с.
 14. Смирнова Е. О., Структура и динамика родительских отношений / Е. О. Смирнова, М. В. Быкова // Вопр. психологии. - 2001. - № 6. -

REFERENCES

1. Bilyuk O. G. Formuvannya morally valued relations of teachers and students in to the educational-educator process : dis. on the receipt of sciences. degree of candidate of pedagogical sciences : 13.00.07 / Olena Hennadij Bilyuk. M, 2014. - 271 p.
2. Bitinas B. P. Struktura procesa vospitaniya : (metodol. aspect) / B. P. Bitinas. Kaunas : Shviesa, 1984. - 190 p.
3. Golod S. I. Sostoyanie i perspectiv i rozvitiya semyi / S. I. Golod, A. A. Kletsin. - SPb. : Piter, 1995. - 273 p.
4. Goncharenko S. Ukrainskiy pedagogicheskiy slovník / S. Goncharenko. Kyiv : Libid', 1997. - 376 p.
5. Dokukina E. M. Vzaimodeystvie semyi i shkoliy v formirovanií moralih osnov of povedeniya mladshih shkolnyikov : dis. kand. ped. nauk : 13.00.01 / Dokukina Helen Mikhajlovna. - To., 1993. - 134 p.
6. Zems'ka M. Sem'ya i lichnost (Perevod. s polsk. L. V. Vasil'eva; Obshch. red. M. K. Matskovskogo.) / M. Zems'ka M : Progress, 1986. - 134 p.
7. Kovbas B. Rodinna pedagogica: v 3 t. / B. Kovbas, V. Kostiv. Ivano-Frankivsk: Play. - T.1 : Osnovi rodinnih vzaemovidnosin, 2002. - 288 p.
8. Kononko O. L. Sotsial'no-emotsiyniy rozvitok osobistosti (in doshkilnomu ditinstvi): Navch. posib. dlya vish. navch. zakladiv. / O. L. Kononko - K. : Osvita, 1998. - 255 p.
9. Kravchenko T. V. Teoretiko-metodichni principles socialization detei shkolnogo viku u vzaemodii semi i shkoli : dis. na zlobutya nauk. Stup. doctor pedagogicheskikh nauk : 13.00.07 / Tamara Volodymyrivna Kravchenko. - K., 2010. - 464 p.
10. Podlasiy I. P. Pedagogika nachalnoi shkoli : Uchebnoe posobie dlya stud. ped. Coledg / I. P. Podlasiy. - M. : Gumanit. izd. sentr VLADOS, 2000. -

400 с.

11. Rossiyskaya pedagogicheskaya ensiklopediya : в 2 т. / [redkol. V. V. Davidov]. - M. : Bolshaya Rossiyskaya ensiklopediya. - T.2: M - Z, 1998 - 1999. – 670 p.

12. Savka V. I. Simya ta sosium : problemi vzaemodii / V. I. Savka, N. A. Umanes : [monograshiya]. – Lviv : Nas. Un-t “Lvivska politehnika”, 2008. - 177, [1] p.

13. Sidanich I. L. Vikhovannya culturi vzaemin batkiv I ditei molodshogo shkilnogo viku v simyi i shkole : dis. na zdobut. nauk. Stup. candidate pedagogical nauk : 13.00.07 / Iryna Leonidovna Sidanich. - K., 2004. - 186 p.

14. Smirnova E. O. Structura i dynamica roditelskih otnosheniy / E. O. Smirnova, M. V. Bykova // Voprosi psichologiy. - 2001. - №6. - S.13 - 14.